

den ajourførte redegørelse for den samfundsmæssige baggrund og ikke mindst den veloplagte fremstillingsform et glimrende supplement dertil. I kraft af sine mange kvaliteter fortjener bogen stor udbredelse.

Knud J. V. Jespersen

KNUD KNUDSEN: Arbejdskonflikternes historie i Danmark. Arbejdskampe og arbejderbevægelse 1870-1940, København, Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, Skriftserie nr. 41, 1999, 384 sider.

Forarbejderne til denne bog om arbejdskonflikter i Danmark blev allerede præsenteret i to stofmættede bidrag til *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 1976 og 1979 om henholdsvis arbejdskampe under verdenskrisen 1931-34 og de faglige storkampe i årene 1920-22. Det er også perioden mellem verdenskrigene, der udgør tyngden i denne bog. Det fremgår imidlertid allerede fra bogens start, at det har været forfatterens ambition at give en samlet fremstilling af arbejdskampe set i et socialhistorisk perspektiv. Det er også vigtigt at lægge mærke til, at det ikke kun drejer sig om en traditionel kronologisk beskrivelse, men derimod om en analyse af de lange linier i strejke- og lockoutudviklingen; det vil med lidt andre ord sige, at Knud Knudsen (herefter KK) bygger sin fremstilling op omkring en tese, der både ser på årsagerne til de langsigtede ændringer i strejkemønstret, og hvilken betydning konflikterne har haft for arbejdsmarkedsrelationerne, dvs. »den danske model«.

Men hvorfor overhovedet studere arbejdskonflikternes historie, spørger KK allerede i indledningen. Og ud over at det er godt historisk stof med en koncentreret dramatik, vidner arbejdskampenes historie om »et centralt konfliktområde i samfundet. Arbejdskonflikternes betydning for arbejderbevægelsens historie og deres rolle i det moderne samfunds udvikling er i sig selv to gode grunde til at studere deres historie« (s. 9). Men KK har selvfølgelig ikke været ene om denne opgave, og han redegør da også fyldigt og kompetent for den tidligere forskning, historieskrivning og det væsentligste kildemateriale. Denne gennemgang viser både, at der foreligger mange spredte studier, men også, at der er meget få samlende fremstillinger; endnu en begrundelse for at give sig i kast med dette store projekt.

Knud Knudsens fremstilling er imidlertid ikke kun baseret på sekundære studier. Han inddrager et omfattende utrykt kildemateriale i form af forbunds- og fagforeningsarkiver og trykte kilder som organi-

sationsberetninger, officielle betænkninger og statistiske oversigter, foruden et stort antal fagblade og aviser. I sandhed en imponerende arbejdsindsats, som sætter ham i stand til at berette om arbejdskonflikternes historie på tre niveauer: det statistiske kvantitative niveau, det organisatoriske niveau, og en beskrivelse af arbejdskampene i øjenhøjde. Det sidste aspekt er baseret på fyldige citater fra fagbladene og udvalgte beretninger fra menige arbejdere, som har befundet sig i konflikternes epicenter.

Den første strejke som omtales er »oprøret ved skafottet på Nytorv« i 1715, men vi når hurtigt frem til strejkebevægelsens gennembrud i 1870'erne. KK diskuterer forholdet mellem tidlig strejkeaktivitet, faglig organisering og socialismen, og runder af med et afsnit om konfliktårsager. Blandt disse fremhæves krænkelse af velerhvervede rettigheder, en reaktion på stigende priser, men også den »selvtillid« organiseringen bragte med sig; men som KK er ivrig efter at understrege, så er det »nødvendigt at operere med fagspecifikke årsager til konflikter« (s. 53). Det skal dog pointeres, at KK hverken i sin omtale af den tidlige strejkeaktivitet eller i behandlingen af senere perioder forsøger sig med egentlige strukturelle forklaringer på ændringer i konfliktmønstret; men mere herom senere.

Den næste fase i konfliktudviklingen går fra 1880 til 1899, dvs. fra »omgangsskrue« til storlockout og Septemberforlig. Det er fagforeningernes strejkeregulering, som står i centrum for analysen, men det bliver hurtigt klart, at arbejdsgivernes organisering og deres brug af lockoutvåbnet får afgørende indflydelse på konfliktmønstret. Lockouten i bødkerfaget 1884 og smedelockouten 1885 har fået deres plads i historien, men helt centralt står selvfølgelig Storlockouten i 1899 og det efterfølgende Septemberforlig. Højkonjunkturerne fra midten af 1890'erne drev ikke kun penge- og reallønnen i vejret, men skærpede også kampen om kontrollen med produktionsprocessen (at dette aspekt direkte og indirekte har stået på dagsordenen de foregående 30-40 år fremgår ikke af bogen). Arbejdsgiverne ønskede med lockouten og forliget at få deres bestemmelses- og ledelsesret formaliseret og institutionaliseret. Arbejderne på deres side opnåede at få anerkendt deres organisationer og organisationsretten. KK stiller derefter selv spørgsmålet »hvem havde vundet«, men lader besvarelsen svæve mellem forskellige samtidige betragtninger.

Derimod er der ikke tvivl om, at han ser Septemberforliget som begyndelsen til »ordnede forhold«; en øget institutionalisering og disciplinering, og en bevægelse bort fra den lokale arbejdskonflikt og over mod det store organisationsstyrede opgør. Den efterfølgende udvikling

i konfliktmønstret bekræfter til en vis grad denne antagelse, men det fremgår ikke, om det skyldes det fagretlige system (institutions- og normmodellen), organisationsdannelsen (organisations- og magtmodellen), den økonomiske udvikling eller en kombination af disse tre faktorer. Det centrale omdrejningspunkt for KK er herefter udviklingen i overenskomstsyste­met og især »landsoverenskomsternes gennembrud« (s. 118). De bragte arbejdere såvel som arbejdsgiverorganisationerne direkte ind i spændingsfeltet, centraliserede forhandlingerne, øgede konflikternes omfang og reducerede deres antal – går jeg ud fra. For i KKs behandling af overenskomstsyste­met, men især hans efterfølgende gennemgang af det fagretlige system, kan det for læseren være vanskeligt at komme til klarhed over, hvilken indflydelse det har på konfliktmønstret. Det beror ikke mindst på, at fremstillingen er meget deskriptiv, og at forfatteren lægger stor vægt på at fremhæve alle parter (inklusive tidligere og nuværende arbejdsmarkedsforskeres forklaringer) synsvinkler og holdninger. Hans egne faglige konklusioner træder derfor noget i baggrunden, eller skal hentes frem af det kronologiske begivenhedsforløb.

Efter århundredskiftet udbyggedes det arbejdsretlige system, og konfliktniveauet var lavt, men fra 1916 øgedes strejkeaktiviteten overvejende som følge af stigende priser. Det udløste et stort antal overenskomststridige strejker, hvor flere kunne hente inspiration i den syndikalistiske bevægelse. Vi føres igennem havnearbejderstrejkerne 1919-20, telefonstrejken, slagteriarbejderstrejken, »Påskehelligdags-generalstrejken« 1920 og storlockouterne i 1921 og 1922 i tæt kronologisk rækkefølge. Det tilsyneladende nederlag (nedslag i lønnen) som arbejdersiden måtte indkassere i forbindelse med lockouterne, viste svaghederne i den faglige organisationsmodel og organisationsstrukturen, som dansk fagbevægelse havde skabt siden 1890'erne. Forbundenes autonomi, der skulle sikre en vis grad af selv- og medbestemmelse over egne arbejds­vilkår, gav sig udslag i en decentral forhandlings- og kampsituation, der stod svagt over for arbejdsgivernes centralistiske opbygning. I følge KK kunne arbejderne ikke længere »sulte sig til sejr«. Arbejdsgiverne var blevet for stærke, og sammen med det faktum, at det danske samfund havde »bevæget sig længere i retning af et moderne industri- og bysamfund« førte det til, »at slidekrigen ikke længere var en farbar vej« (s. 192).

Den næste omfattende arbejdskonflikt, »storkonflikten« i 1925, behandles udførligt; ikke kun på grund af bruddet mellem arbejdsmændene (Lyngsie) og de faglærte, den tilstødende transportstrejke, men fordi den socialdemokratiske regering spillede en aktiv rolle under forhandlingerne. Endvidere stod det efter konflikten klart for arbejder-

ne, at skulle de bekæmpe storlockouten, måtte det ske ved hjælp af den politiske magt, dvs. når arbejderbevægelsen var i besiddelse af denne. Udfaldet af storkonflikterne havde også vist, at arbejderne og arbejdsgiverne ikke formåede at knægte hinanden, selv når de satte enorme ressourcer ind i forsøget. Storstrejken og storlockouten havde derfor mistet noget af sin attraktion, og vi skal derfor helt frem til 1936 før en ny storkonflikt bryder ud. Den mellemliggende periode var nok præget af forholdsvis ro på arbejdsmarkedet, til gengæld foregik der en politisering af arbejdskampene. Et andet tema, som trækkes frem, er rationaliseringens indflydelse på arbejdsforholdene; og skønt KK fremdrager flere eksempler på strejker som en reaktion på arbejdsgivernes indførelse af ny teknologi og nye organisationsformer, er det overordnede indtryk, at begge parter var interesserede i produktivitetsstigninger, hvis bare man kunne enes om, hvorledes overskuddet skulle fordeles.

De socio-økonomiske forudsætninger for en politisering af arbejdskonflikterne var, som tidligere antydnet af KK, allerede tydelige fra begyndelsen af 1920'erne. Det var imidlertid først med krisetiderne i 1930'erne, statens indgreb i overenskomstforhandlingerne og kommunisternes udnyttelse af situationen, at de politiske overtoner blev tydelige. Slagterilockouten i 1932 bragte regeringen Stauning ind i forhandlingerne, men det var først arbejdsgivernes trussel om storlockout året efter, der fik regeringen til at gribe direkte ind med forslag til lov om forlængelse af de gældende overenskomster og forbud mod arbejdsstandsninger. En anden konsekvens af Kanslergadeforliget blev forligsmandens ret til sammenkædning af afstemninger, hvad der uddybede kløften mellem det enkelte fagforeningsmedlem på gulvet og de faglige ledere på toppen. Regeringen greb også ind og stoppede storlockouten i 1936 til stor fortrydelse for arbejdsgiverne. Året efter interвенerede regeringen atter i forhandlingerne for at stoppe en varslet storstrejke, og »efterhånden var de politiske indgreb snarere reglen end undtagelsen« (s. 312). Det var, for at blive i KKs sprogbrug, »tidens stemning og omstændighedernes pres«, der fik regeringen til at gribe ind, hvormed hentydes til den truende politiske højredrejning i udlandet, de internationale spændinger, men måske især fordi regeringen frygtede, at en konflikt »kunne ende med at tvinge regeringen til at gå af« (s. 306).

Hermed er bogen for så vidt slut (også i følge titlen), men af forskellige grunde har forfatteren (forlaget?) valgt at føre udviklingen frem til i dag, hvad han rettelig set ikke burde have gjort. I en række mindre afsnit skøjter KK hen over de mest turbulente og innovative sider af dansk strejkehistorie. Den korte fremstillingsform bevirker, at vi præsenteres for en mangfoldighed af begivenheder og fakta, uden at de på

nogen måde sættes ind i en forklarende ramme. Perioden efter 1945 indgår da heller ikke i konklusionen. Denne er ellers eksemplarisk på flere måder: fyldig sammenfatning af resultaterne herunder en præcisering af bogens væsentligste teser, dvs. udviklingen fra de små, decentrale lokale konflikter til den organisationsstyrede regionale og nationale konflikt, en politisering af arbejdskonflikterne og en centralisering af overenskomstsystemet.

Bogens styrke ligger helt klart i dens kronologiske beskrivelse af udvalgte arbejdskampe og forhandlingsforløb centreret omkring nogle væsentlige spørgsmål. Denne begivenhedshistorie rummer imidlertid også nogle faldgruber. Der gøres således intet alvorligt forsøg på at indtage mere strukturelle forhold i form af økonomiske konjunkturer, ændringer i befolknings- og erhvervsstrukturen, politiske magtstrukturer eller organisatoriske forandringer. Det sidste kan nok undre, eftersom organiseringen indtager den helt centrale rolle i KKs univers. Men hvorledes ændringer og variationer i organisationsgraden fordelt på erhvervssektorer, fag eller område har påvirket strejkemønstret berøres overhovedet ikke, ligesom det ikke fremgår, hvordan vi skal forstå spillet mellem urbanisering, organisering og arbejdskonflikter. Det blot for at vise, at KKs manglende strukturelle tilgang fører til, at studiet tømmes for eksplicitte årsagsforklaringer. Derfor er det en trossag, om man accepterer afhandlingens centrale teser. Vi har fået meget at vide i denne bog, men vi er strengt taget ikke blevet klogere på de grundlæggende mekanismer. Jeg skylder i den forbindelse at gøre læseren (og forfatteren – men han ved det nok) opmærksom på, eller endog advare om, at disse anmelderbetragtninger er fremsat af en person, som er svoren tilhænger af strukturelle forklaringer, og ved flere lejligheder har overført disse metoder til studiet af arbejdskonflikter (jf. *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, Odense 1992).

Det er måske for meget forlangt, at KK skulle have benyttet strukturelle forklaringer og dermed beslægtede samfundsvidenskabelige metoder og teorier. Det ville imidlertid have gavnet afhandlingen, hvis KK havde reflekteret over den anvendte metode, dens fordele og begrænsninger (netop fordi alternativerne ligger lige for). Et andet aspekt, jeg også savner, er en større bevågenhed for, hvorledes folk klarede sig igennem de langvarige konflikter, ikke mindst når der lægges op til en arbejdskonflikternes socialhistorie. For det er ikke korrekt, at man bare sultede sig igennem en strejke eller lockout. Langvarige konflikter krævede et omfattende organisationsapparat, både når det drejede sig om at styre fødevareforsyningen, at få børn og kvinder anbragt hos andre familier (ofte i landdistrikterne), og måske vigtigst af alt, at få

sendt de strejkende eller lockoutede derhen, hvor det var muligt at få arbejde, samtidig med, at man søgte at holde tilrejsende svende (evt. deciderede strejkebrydere) borte fra de konfliktramte arbejdspladser. Hvad jeg dog savner mest i denne afhandling er en grundigere analyse af konfliktmønstret i perioden ca. 1850-1900; dvs, det tidsrum i Danmarkshistorien, hvor samfundet undergik de mest omfattende økonomiske, sociale og demografiske forandringer. Overgangen til en kapitalistisk markedsøkonomi førte til dannelsen af et moderne arbejdsmarked og ændrede fundamentalt set forholdet mellem mestre og svende, mellem fabrikanter og arbejdere. I dette spændingsfelt opstod arbejdskampen – den historie er imidlertid endnu ikke blevet skrevet.

Knud Knudsen har bragt os et godt stykke videre, men har også vist, at skal vi nå dybere ind til kernen i samfundsprocesserne inklusive studiet af kollektive aktioner og sociale bevægelser, er det tvingende nødvendigt at bringe andre metoder med ind i analysen.

Flemming Mikkelsen

NING DE CONINCK-SMITH: For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen 1880-1914, Gyldendal, 2000. 443 s., ill.

Den foreliggende afhandling knytter sig til teorier og forskningstraditioner om barnesyn og barndomshistorie, men placerer sig samtidig i en skolehistorisk, empirisk forskningstradition. I det følgende vil afhandlingen blive præsenteret i sin opbygning, og efter nogle betragtninger over den forskningsmæssige tilgang vil især afhandlingens skolehistoriske empiri blive kritisk gennemgået. Derimod vil der ikke blive gået nærmere ind på afhandlingens håndtering af den internationale forskning i barndom.¹

Afhandlingens tese og opbygning

Afhandlingen repræsenterer en fornyelse i dansk forskningstradition, for så vidt som den vil sammenkæde en barndomshistorisk, en pædagogisk og en skolehistorisk forskningslinje. Dette kommer til udtryk i programerklæringen (s. 14): »Jeg vil således undersøge, hvad det var for et syn på barnet, der kom til udtryk i den pædagogiske og skolepolitiske

¹ Anmeldelsen er bortset fra indledningen og enkelte redaktionelle ændringer 2. officielle opposition ved afhandlingens forsvar for den filosofiske doktorgrad på Syddansk Universitet, Odense, den 26. maj 2000. 1. opponent ved handlingen, prof. Bengt Sandin, Linköping Universitet, behandlede den barndomshistoriske side af afhandlingen.